

Zúgtak, fújtak a szelek. Emlékszem, a harmadik házban valaki mindig zongorázott, teljesen idegen ember, de ez lényegesebb volt mindennél. Nem mentem arra, csak a falakon át szűrődött lassan a zene, magának játszott az illető, nem valami nagy muzsikát, hanem dalocskákat, címek nélkül. A levegőben szálltak a hangok, erre-arra, tétovassággal. Aztán? Ott voltam Marseille-ben, álmain városában, soha meg nem ismerve és el nem hagyva őt. Ezt a várost, az idegen várost, a régi várost, a kikötőt, a partokat, tengert, fényt meg sötétet. Lányok mentek előttem, örök lányok, talán szőke hajjal, elbillenve az éjjel mérlegén, mely csillogott, akár a tű. Az utcákra rádőltek a kéteemeletes házak árnyékai, gyér lámpa egett. Néztem a hajókat, melyek lassan fordultak, mint nagy bútorok, a sűrű, olajos víz kavargott utánuk. A kötőszövet roncsolódott talán össze? Távol éltem, fejemben nem volt gondolat, se bánat, még lehetőség se. A neon-karok megvilágították a kiépített lépcsőket, melyeknek az aljában kishajók ringatóztak. A parton fehér pénztárbódék voltak, fekete, szép feliratokkal. Ott álltam én a korlát mellett és a szél arcomba fújta a víz sós illatát. Egy idegen Marseille-ben, ennyit tudtam magamról, és néztem a tengerészek jelvényét, nagy bádogtáblán ki voltak akasztva a fekete horgonyok. Csak fejfelé lefele. Tűnődtem rajta sokat, hogy miért, de rájöttem, hogy így értelmesebb, szebb is. Dísz, valóságos dísz.

N A P L Ó

AZ ÖTVENÉVES EGRI VÁRKUTATÁS KÉT MEGINDÍTÓJA

Írta LÁSZLÓ VINCE

1924-ben érkezett Egerbe jogakadémiai-főiskolai tanárnak dr. Pálosi Ervin; 1925 nyarán pedig dr. Pataki János Vidor gimnáziumi tanárnak. Ők ketten már Budapestről ismerték egymást. Most az egeri várban sétán találkoztak újra. Ez a találkozás lett elindítója az egeri vár kutatásának: lelkes, önzetlen, majdnem hősi munkának, egymás kölcsönös támogatásának és kiegészítésének. Az együtt meglátott szép feladatnak hűségesebb szem előtt tartása és el nem lankadó szolgálata szellemi fáradozásban, sőt ha szükséges volt, néha még egyéni pénzáldozatnak közbevetésével is: olyan szellemi és materiális teljesítmény, aminek méltán kijár az elismerő tiszteletadás és hála. Kijár a tisztelet nekik, kettejüknek és a többieknek is, köztük mindjárt harmadikul Ignác Sándor várkutató munkásnak, a leglelkesebbnek és legönzettebbnek, ahogyan őt Pataki Vidor a várkutatók történetéről írott, összefoglaló tanulmányában nevezi. „A többiek” aztán már sokan is vannak; nemcsak a mindenért szalmalánggal égő, de hamar el is hamvadó „örök diákok”, hanem derék főiskolai hallgatók és javabéli felsős gimnazisták is, valamint igazán komoly és jóakarató felnőttek is.

Az ötvenéves várkutatók történetéből csak arról az első 14 évről óhajtunk itt megemlékezni, amit a két első várkutató együtt teljesített, hiszen az együtt elkezdett munka sajtószerű véletlenből egyszerre is maradt abba: 1938-ban Pálosi Ervin Kolozsvárra került egyetemi tanárnak (s már egy év múlva meg is halt), Pataki Vidor pedig ugyancsak 1938-ban a budapesti Szent Imre gimnáziumnak lett tanára (meghalt Budapesten, 1973. október 6-án; Egerben temették el a ciszterci gimnáziumi tanárok sírboltjában). Jól tette Pataki Vidor, hogy halála előtt tíz évvel még megszerkesztett egy összefoglaló beszámolót közösen végzett várkutató munkájukról *Az egeri vár feltárásának története 1924—38* közt címmel.

Ebből idézünk az alábbiakban: „Közös munkájuk eleinte... csupán töprengés... hogy ez az egeri romhalmaz, ahol kecskék legelnek Gárdonyi Géza elhanyagolt sírján, milyen lehetett dicsősége magaslátán, Dobó korában?! Voltak ugyan itt-ott elrozsdásodott feliratok, de ezek nem egveztek Tinódi helyszíni riportjával. Monda is tartotta magát... főleg holmi Szarvaskőig vivő alagutak-

ról... Ezt az egri közvélemény hitte és hirdette, s lévén Eger nagy iskolaváros, a diákság romantikus hajlandósága újra meg újra megpróbálkozott ezeknek bejárásával. Az is tényként tartotta magát, hogy a várban eltűnt kacsák az Eger-patakban bukkantak föl... A diákság nemzedékeken át csak egyetlen lefelé vezető nyíláson próbált behatolni a „kazamatákba”: a vasút által 1901-ben a vár testétől elvágott (Zárkándy-) bástyában. Pálosival ketten mi is ott próbálkoztunk: hason csúszva, szájbán tartott gyertyavéggel, csak annyit értünk el, mint a diákság: valamennyire eljutottunk, de a boltozat leráspolyozta rólunk a ruhát, megfordulni pedig nem lehetett, így, rákmódra visszafelé, még keservesebb volt az út. Nyilvánvalóvá lett, hogy ki kell hordani a törmeléket, mert hiszen, hogy alagút, méghozzá épített-boltozot, azt gyertyavilág mellett is meg lehetett állapítani. Azt is, hogy az alagút a vasút alatt fordul”.

Az ezt követő munkában Pálosi Ervin joghallgatói már karbidlámpákat használtak.

A két várkutató először tehát teljesen eszköztelenül, anyagi bázis nélkül, felkészületlenül vágott neki a bonyolult és költséges munkának, mégis érdemük, hogy egyáltalán el merték kezdeni. Később munka közben és már szép eredményekkel tanultak meg egyszerű tényeket. Egyszer például, már a nagy tömegek özönlése idején Pataki Vidor kalauzolta a látogatókat, és a régi, talán Mátyás korabeli templomapszínál magyarázott nekik. Egy komoly öregúr, a látogatók egyike egy habarcs-darabkára mutat és azt mondja: „Valóban, az itt használt habarcsanyag összetétele is erre az időpontra utal.” — „De hát hogyan, mivel igazolja ezt, kérem?” — kérdezi ámulva és szinte megrendülten Pataki Vidor. Az öregúr nyugodt, csendes válasza: „A téglák közötti habarcs összetétele a régi évszázadokban nagyon ritkán változik. És ez a habarcs-darabka éppen ilyen változási évtájból való, összetételéről könnyű felismernie a szakmában járatos embernek. Én egyébként Möller István, műegyetemi építészet-professzor vagyok.” Pataki Vidort szinte megrendítette a szakértelem nagysága, a professzor pedig meghívta őt műegyetemi tanszékére további tanulmányokra éppen ebben a tárgykörben; minden asztalához és fiókjához külön kulcsokkal és a szabad bejárás jogával ruházta föl. A hét négy napját töltötte Budapesten; mi meg három napra összezúfolt óráit igazítottuk el és az önképzőkör vezetésében véglegesen is helyettesítettük őt, a várásatásnak minél szakszerűbb megvalósíthatása érdekében.

A gyertyával és karbidlámpával való világitásra hamarosan elkövetkezett a villanyvilágitás ideje is. A városi tanácsban a villanygyár és a közművek vezérigazgatója, Ringelmann Béla keresztülvitte a javaslatot a feltárt várrészek villannyal való megvilágításának engedélyezésére, 1928-ban.

Időközben a két munkatárs, Pálosi Ervin és Pataki Vidor közt is kialakult a munkabeosztás. A gyakorlati lehetőségeknek hivatalokon keresztül való megoldását, biztosítását vállalta munkaköréül Pálosi Ervin: azaz az egyre szélesebb körű munkákhoz a pénzszerzést. Jól tudta, milyen nehezett vállalt. A Műemlékek Bizottsága, a Nemzeti Múzeum, a Kultuszminisztérium, a Hadtörténeti Múzeum illetékeseinél sorra megfordult, de az első időkben még csak helyszíni szemlét sem sikerült kieszközölnie. Egerben azért már régen megkezdtek és folytatták az ásásokat, illetőleg a helyreállító munkákat. Ezek végzésében nem voltak, de a munkadíjának kifizetésében előfordultak „üres járatok”, már olyan értelemben, hogy a munkások nem a készpénzfizetésért, hanem annak csak reményében, az ügy szeretetéért, érdeklődésből, kíváncsiságból dolgoztak tovább (később aztán minden járandóságukat rendben megkapták). — Pálosi Ervin fáradozásai a MÁV miskolci igazgatóságánál jártak értékes eredménnyel: ők hajlandók voltak átvenni a várból kitermelt földet töltsékek építéséhez és annyi pénzt is adtak érte, amennyibe a föld kitermelése került. Sikerült egy-egy adományt is nyerni Egerben az ügy támogatására: Kriston Endrétől és Csekó Gábertől.

A várkutató más megindítója Pataki Vidor, az egri várról és más várakról gyűjtött adatokat itthoni és bécsi levéltárakban. Ebből született meg tanulmánya: Várépítés a XVI. században. Amit még a levéltári kutatások és eredeti térképek alapján az egri várról 1933-ig meg lehetett állapítani, azt megírta Pataki Vidor *Az egri vár élete* című tanulmányában. Harmadik tanulmánya a befejező összefoglalás volt a várfeltárás munkáiról.

Az indulás szinte naiv tehetetlenkedéseihez képest a két várkutató tizen-négy éves fáradozása után elismerésre méltó eredmény mutatkozott: a víztele-

nített, igen hosszú földalatti folyosók és termek jól járható világa. Sok romladékot eltüntettek, a feltűnőbb hiányokat és rendetlenségeket eligazították; mondhatni: szinte civilizált külső ábrázatot nyert az egész föld alatti világ. Legalább is ilyennek látták a hozzá nem értők.

Az azóta eltelt kétszer tizennégy év során ugyanis óriási további munka ment végbe: az állam teljes tudományos apparátussal, modern szakszerűséggel, komoly anyagi áldozatok árán végezteti a rendbehozatást, és a szükséges részlelkiegészítéseket szembetűnő, színes megkülönböztetéssel, a nemzetközileg használt eljárással hajtja végre.

Ezekhez még egy idetartozó élményét teszi hozzá a jelen sorok írója, aki éppen tíz éven át (1926-tól 1936-ig) volt tanár az egri gimnáziumban, tehát állandóan szemlélője is volt a várfeltáró munkának. A harmincas években egy nyáron Klagenfurtban időztem nyelvtanulás céljából. Onnan tettünk kirándulást a rosentali völgybe, amelyben Alsó-Ausztria régi vára, Hochosterwitz áll. Kitűnő állapotban, gondozottan mutatja egykori, változatlanul maradt szépségét a látogatóknak. Jól kiemelkedik a völgyben, messzire ellátszik. Széles, kényelmes serpentin út kanyarog körös-körül a várhegy magas oldalán felfelé, a várudvarra, ahol a kirándulók asztalhoz is ülhetnek. Az úton följebb-följebb számos várkapu alatt halad át az ember. Minden újabb kaput újabb akadálnak szántak a felfelé törekvő ostromlóknak. De hát itt aligha járhatott ellenség, mert a várkapuk mindegyikére felfestették elkészülésük dátumát. Mikor is épültek fel ezek a kapuk? Olvastam az egykori falfestést változatlan épségben: 1549, 1551, 1552, 1553... Szinte felkiáltottam meglepetésemben. Hiszen ezek nekünk, egrieknek nagyon is ismerős évek! Ekkor épült fel végeleges formájára, majd vívta élet-halál küzdelmét az egri vár! Aztán a magyar vár lerombolódott, ez a másik pedig, osztrák földön rontatlan szépségében megmaradt! Két különböző sors. De nekünk szebb a miénk, noha viszontagságosabb volt.

KÖNYVEK KÖZÖTT

KODOLÁNYI JÁNOS

A század magyar irodalmának egyik legérdekesebb, legellentmondásosabb s épp ezért a legtöbb félreértelmezésre alkalmat adó írója *Kodolányi János*. Pályáján a legvégletesebb ellentmondások összebékítésére tett kísérletet: kapcsolatot tartott a kommunisták mozgalmával, majd kiábrándulva eszméikből — e kiábrándulás nemcsak az ő végletes egyéniségének következménye, mert ugyanekkor érték érzékeny támadások József Attilát és Illyés Gyulát is — a legszélső jobboldalnak tett engedményeket. A főváros ostroma közben iratokat terjesztett, fogalmazott, melyekben elítélte a németeket, állandó halálfélelemben élt, s kilátástalannak, reménytelennek érezte további sorsát, hiszen ez a hallatlanul érzékeny idegrendszerű író jól érezte, hogy hibáiért felelnie kell a felszabadulás után. Akárcsak oly sok írotársa, ő is hosszú hallgatásra kényszerült, majd mintegy a szenvedésekben töltött évek vigasza-képp megindult műveinek összkiadása a Magvető nagyon szép és népszerű

életmű-sorozatában. Utolsó éveiben Belion Gellért és Zimándi P. István közvetítésével egyre intenzívebben érdeklődött a katolikus vallás iránt, s első-sorban XXIII. János pápa személyiségének varázsa, a II. vatikáni zsinat eseményei és Teilhard de Chardin alkotásai arra készítették, hogy 1968-ban Boldog Margit napján visszatérjen a katolikus hitre.

Mindezt lapunk olvasója is tudhatja *Tűskés Tibornak* a Vigiliában nemrég megjelent kitűnő tanulmányából, a *Visszapillantó tükörből*, mely egy nagyobb monográfia része volt. Most a Magvető Könyvkiadónál megjelent ez a várva-várt mű is*, amely az első nagyobb kísérlet Kodolányi János elfogulatlan értékelésére. (A Vigilia és Kodolányi kapcsolatára vonatkozóan érdemes megemlítenünk, hogy még élete mélypontján, amikor nyomorgott Akarattyán, s még nem siettek felfedezni őt a könyvkiadók meg a szorgos riporterek, elsőnek lapunk közölte a hallgató író művének részletét.) Hadd mondjam el, mielőtt rátérnék *Tűskés Tibor* könyvének méltatására, hogy legfontosabb pozitívumának ezt az elfogulatlanságot érzem, amelyet annál is inkább méltá-

**Tűskés Tibor*: *Kodolányi János* (Magvető, 1974).

nyolnunk kell, mert a sorokból azért kisüt a monográfusnak az író iránt érzett szeretete és csodálata. Tüskés olyan terepre merészkedett, amelyen eddig mindenki lábujjhegyen járt, s megmutatta, hogy őszinte, tiszta szóval a legkényesebbnek hitt kérdésekről is érdekes és kell beszélnünk.

Milyen ember volt Kodolányi János? Ezt a kérdést újra és újra fel kell vetnie a vele foglalkozónak, de még olvasójának is, hiszen egész életművét átmege átjárja egy tragikus, sokszor torz indulat, amely többnyire az emberek iránt érzett megvető bizalmatlansággal párosul. Igazsága hitében sebeket oszt, ütésekkel kap, s lassan-lassan már nem is nézi hová üt, honnan kap, csak hadakozik sötét haraggal. Ki feledné el azt a szívszorító jelenetet, amely Móricz Zsigmond és Kodolányi között játszódott le az IGE (Írók Gazdasági Egyesülete) közgyűlésén — erről egyébként másként tájékoztat Kodolányi is, Móricz Virág is —, amikor Móricz békülésre nyújtott jobbát Kodolányi dühödten visszautasította? Vagy lehet-e megszabadulni élete különböző periódusaiban írt önéletrajzi ciklusainak mármár kegyetlen indulatától? Feledhetjük-e ábrázolásmódjának komor naturalizmusát, sötéten látását, tragikus világszemléletét? Mindezek gyökere feltétlenül szétbomlott családi szituációjában gyökeredzik, s életének rengeteg keserűségében, nélkülözésében, amelyek sokszor az éhhalál küszöbére taszították. Kodolányi az éhező ember szemével nézte első — ormánsági — elbeszéléseiben a világot, s a korgó gyomor, a szenvedés vajmi ritkán teszi vidámmá a kedélyt. Tüskés Tibor helyesen teszi, amikor a műelemzések folyamataát megszakítva újra és újra visszatér az ihlelnek e drámai forrásvidékére. Akkor is igazat kell adnunk neki az életrajzi kitérőkért, motivációkért, ha sokszor szívesen olvasnánk még egyik-másik műről többet, ha szívesen vennénk itt-ott alaposabb esztétikai, összehasonlító jellegű elemzéseket.

A felszín alatt ma is gyűrűzik a vita: melyek Kodolányi legmaradandóbb alkotásai? melyek azok, amelyek révén megváltotta belépőjét a halhatatlanságra? Az olvasók körében kétségtelenül történeti tárgyú regényei a legnépszerűbbek, amelyekben megkísérelte megteremtteni a magyar mitológiát. Pedig nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy e meglehetősen tisztázatlan koncepció kedvéért voltaképp a „lisztulabb realizmus” — Bodnár György talá-

ló kifejezése — útjáról tért le, melyeket korai, drámai sodrású elbeszéléseiben még elfelhőzött a tragédia, a Feketevízben azonban már mintha tisztultabban valósult volna meg. Az oly népszerű, agyonolvasott *A vas fia*, *Boldog Margit*, *Julianus barát* s még inkább az *Emese álma* című ciklus darabjai inkább az aktuális problémák elől való menekvés dokumentumai, melyekben Kodolányi azt igazolná — tegyük hozzá melegségére: korántsem egyedül tett ilyen jellegű próbálkozásokat, bár a többi hasonló kiátkérésről kevesebb szó esik —, hogy ha a nép kialakítja magában a védekezés formáit, akkor a történelem viharai érintetlenül hagyják. S ez a koncepció mindenképp hamis volt az adott korban. Még akkor is, ha Kodolányi János történeti regényeit nem lehet a bestsellerek mércéjével mérni, hiszen azokban többnyire teljesen lényegtelen események rajza kerül előtérbe, s ezek a mellékágak vezetnek el azután a „történelembé”, mely hamisan festett tablóként magasodik a másodlagos fölötte. Nála azonban egy meglehetősen szokatlan kísérletnek lehetünk tanúi: a néprajzot és a történelmi múltat igyekszik sajátos szintézisben kifejezni. Tüskés Tibor részletesen idézi azokat a kifogásokat, amelyek Kodolányi történelmi regényeinek nyelvi archaizmusait érték. Alighanem joggal. Nem szabad azonban elvitatnunk azt az érdemét, hogy nagyon sok helyen az eredeti — és alighanem tényleg rekonstruálhatatlan — ősnyelv ízeit, hangulatát idézi. Móricz *Erdélye* persze sokkal elemmentárisabb, nagyobb mű, még archaizmusaisaival is, mint Kodolányi történeti regényei. Emezek viszont a móríci új új csapásait vágják, melyeken jó irányba haladva oly nagy alkotás született, mint *Jehuda bar Simon emlékiratai*, mely irodalmunk egyik legizgalmasabb, legjobb történelmi regénye. Nem érezzük túlzásnak, amit Tüskés Tibor arról ír, hogy Babits felejthetetlen Jónás könyvét idézi az a jelenete, amikor Jehudának az ígét kellene hirdetnie. A teljes regény — *En vagyok* címmel jelent meg és aratott páratlan könyvsikert 1972-ben — elemzése Tüskés Tibor könyvének legszebben s legteljesebben megoldott része. Valóban nagyszerű írói trouvaille volt, hogy Kodolányi nem Jézus szemszögéből pergette vissza az eseményeket, hanem Jehuda oldaláról, s így Jézus belső drámáját még teljesebben bonthatta ki. S az is teljesen igaz, hogy „a történel-

met átszínezi az író személyes vallomása”. Jehuda bar Simon nem is egy emléke, emlékképe, monológja olyan, mintha Kodolányi önéletrajzában olvasnánk. Ahogy Tüskés Tibor írja: „Jehuda könnyei és panasza a születése óta hordott testi hiba miatt: az író könnyei; Jehuda sóvárgása az emberi közösség melege után: az ő sóvárgása; Jehuda vágyódása majd visszatérése gyermekora színhelyére: az ő kívánsága; Jehuda kérdése és kétségei Jesuaéhoz: az ő gondolatai; Jehuda gyöngegsége, útkeresése és büntudata: az ő szenvedése”.

Térjünk azonban vissza ahhoz a kérdéshez, amelyre még nem adtunk választ — nem adott választ az irodalomtudomány sem —, mi tette halhatatlanná Kodolányi prózáját? A Jézus-regénny mellett minden bizonyos épp az, amiről Schöppflin Aladár némi rosszalással így írt: „első műveit túlságosan megterhelte etnográfiaival”. Egy író, akinek származása és neveltetése arra hívott volna, hogy a dzsentri réteg széthullásának krónikása legyen, „a parasztságba emigrál, parasztlányt vesz feleségül, s még vallást is változtat, hogy közelebb kerüljön annak a tájnak a népéhez, amelyben fel akar oldódni” (Bóka László). Ez az emigráció ajándékozta meg olyan témákkal, egy olyan világ drámai látomásaival, melyeket ilyen mélyről, ilyen magától értődő azonosulással rajta kívül csak Móricz írt meg. *A Kitért lélekkel*, az *Üzenet enyéimnek*, a *Szép Zsuzska*, a *Börtön*, a *Kántor József megdicsőülése*, a *Szakadékok*, a *Feketevíz* azok a nagy művek, amelyek megtermékenyítették az egész népi irodalmat, amelyek nélküli elképzelhetetlen a falukutató mozgalom szenvedélyes, tényfeltáró, igazságtevő indulata. Maga a „mozgalom” tán túllépett Kodolányin. De irodalma egy-két kivétellel mindig az ő kezdeményeit követte.

ZENEI JEGYZETEK

IGLÓI TÖREDÉKEK, KÖRÖSHEGYI BETLEHEMES

A városmajori templom ének- és zenekarának januári egyházzenei áhitata klasszikus példáját nyújtotta a korszerű követelményeknek: a legnemesebb értelemben vett imádság és ugyanakkor magas színvonalú előadás

S még valamit: Kodolányi János nagyon tudott írni. Nála sosem áll a cselekmény, nincsenek üresjáratok: minden él, minden mozog, mintha a legkisebb leírás, a legapróbb epizód is egy hatalmas méretű világpusztítás előkészületeit szolgálná. Bóka Lászlónak van egy odavetelt megjegyzése — de hány van még hasonló, melyekből akár egy irodalomtörténet is kitelhetnék! — ezzel kapcsolatban: „Realizmusa, indulattól fűtött műveinek dinamikus szerkezete, stílusának ereje, nyelvének gazdagsága ma is ösztönző hatású lehet. S az történeti tény, hogy egyik legnagyobb indítást ő maga adta a népi írók mozgalmának, s bizonyos sajnálkozással gondolhatunk arra, hogy miért nem az ő epikus ábrázolási módját követték, miért fordultak el vérbéli epikus tehetségek, mint Illyés, Veres Péter, olykor Darvas a statikus ábrázolás felé.” Ezen az egyetlen gondolaton elindulva alighanem a huszadik századi magyar próza egyik legnagyobb dilemmájához jutnánk el, melynek fényében sok tévedést, sok előítéletet, sok befejezettnek hitt tényt látnánk más megvilágításban. Persze ennek a kérdésnek a felvetése sem Tüskés Tibor feladata. Ő amit vállalt becsülettel, az anyag iránt érzett szeretettel, hőse megbecsülésével végezte el, s hozzásegítette az irodalomtudományt, hogy elfogultságok és félremagyarázások nélkül induljon tovább az általa metszett ösvényen a Kodolányi-mű felvetette egyetemes kérdések megválaszolására felé. Hála Tüskés Tibornak, szinte teljesen megismerhetjük Kodolányit, az embert, s kibontakozott előttünk a mű és az életrajz kapcsolódása. Az esztétikai vizsgálódás immár a kutatás következő állomása lesz.

Úgy is mondhatnánk: szegényebbek lettünk egy legendával, s nyertünk rajta egy nagy író.

SÍKI GÉZA

volt. Mint zenetörténeti esemény is figyelmet érdemelt, hiszen a ritkán hallható XV. századi hazai többszólamúság nemrégiben megtalált emlékeiből hangzott el néhány, valamint Farkas Ferenc Köröshegyi Betlehemes kantátája.

Az egyházzenei műsort Vittoria „Ave Maria”-ja vezette be. A karácsonyi hangulatnak és a vallásos élmény fölkeltésének hatásos, szép darabja a

XVI. századi spanyol mester motettája, amely stílusban is nagyszerűen beleillett a programba. Újra meg kell dicsérnünk a karmester, Zimányi István arányérzékét. Ő az, aki nem bocsátkozik zenei „kalandokba” a látványosság kedvéért. Amit vállal, azt a legkisebb részletig menően a teljesség igényével dolgozza ki, mérlegelve a kórus teljesítő képességét.

Többszólamú zenénk XV. századi emlékeiről a *Népzene és Zenetörténet* 1972-ben megjelent első kötetében Rajeczky Benjámint zenetudósunk publikált hosszabb tanulmányt, s ennek keretében közli a kottaanyagot. A 4 teljes és 2 csonka fóliát tartalmazó kéziratot — egyik iniciáléja alapján a lejegyzés helyéül Iglót nevezi meg Mezey László — az Országos Széchényi Könyvtár egyik új beszerzésének, a Szent Jeromos leveleit tartalmazó ösnyomtatványnak táblájából fejtették ki, amelyek klerikusok és literátusok többszólamú kultúrájának első hazai forrásai, bizonyítva a magyar nyelvű népének XV. századi gyakorlatát. Amint Rajeczky Benjámint megállapítja, ezek az „ú, internacionális vallásos zene, a cantio hangját” őrzik, vagyis kezdeti népeinkéinkét.

Az egyházzenei áhitaton hangszeres kísérettel, vokálisan a karácsonyi ünnepkörhöz fűződő hat részlet hangzott el. A „Versum caro” kétszólamú repetitio és versus velencei változata (cseh, német és francia is ismert) kórossal, valamint az „In hoc anni” szoprán és alt szólokkal egységesen, tisztán hangzott. A „Paracletus egrediens” (tulajdonképpen egyetlen teljesen latin szövegű pünkösdi cantiónk) vonós bevezetése, a kétszólamú és uniszónós részletek régi stílust feloldó dallami frissességének érzékeltetése a változatoság határain belül a legegyszerűbb megoldást jelentették. Ugyancsak dicséret illeti a trocheikus lejtésű tancos „Paranimphus” férfi kari előadását — könnyedségéért. A fúvós bevezetéssel, közjátékokkal megszóllaltatott „ars nova” jegyeket felsorakoztató újévi ének („Novus annus”) csak női karral, tisztán, lendületesen, stílushűen hangzott. A „Procedentem sponsum” karácsonyi benedicamen archaikus daltanyaga azonban zeneileg jóval gazdagabb, mint ahogyan hallottuk. Természetesen a Magyar Gregoriánus lemezen lévő fölvétel nem az egyetlen megoldás. De úgy érezzük, hogy az uniszónós trópus basszus szólóval: elhibázott felfogás. Közösségi ének ez a

javából, s bármennyire is kísért az „egyetlen hang”, kettős karral strófa és trópus szervezesebben összeillenek. Talán ez okozza a mű zenei kidolgozatlanságát is.

A „Concrepet” kezdetű, kánonszerűen fölépített négyszólamú motettában pedig a szoprán és alt szóloénekesek bárok áriaszerű interpretálása, a túlságosan gyors tempó födték el az eredeti stílust.

Farkas Ferenc Kőröshegyi Betlehemesét 1971-ben írta. A kantáta a Cantus Pannonicus sorozatban évenként megszólal a kőröshegyi templomban. Budapesti bemutatójára ezúttal került sor. A kitűnően megkomponált, a részletekben is az egészre figyelő „betlehemes játék” híján van annak, ami a legnagyobb veszélye az ilyen jellegű műveknek: a modoros népiességnek. A szerző külön adottsága, hogy a népdalokkal, népzenei motívumokkal a maguk természetes közegén belül bányáskodik. Azaz: megtartja formájukat, funkciójukat és úgy avatja magas rendű műzenévé, ahogyan csak Kodály és Bartók tették eddig. Ha mindezeket túl egyenileg komponál (pl. a ritornellek, pasztorál.) nem „alkalmazkodik” a népi stílushoz, hanem szervesen hozzáépíti a sajátját. Középkori épületek jutnak eszünkbe, mellettük modern házakkal, amelyek valamiképpen őrzik az egységes, lényegi jegyet: az egyszerűséget.

Az allegróval jelzett orgona-bevezető után Janus Pannonius „Epiphania” című latin nyelvű költeményének daltamsorai idilli hangulatot teremtenek. A vers a továbbiakban — négyszólamú vegyeskari feldolgozásban még három alkalommal szerepel a kantáta elbeszélő részeként. A történetet azonban narrátor mondja el a Károli Bibliából. Így talán csak „teológiai értelme” lenne a műnek, ám somogyi daltamok, pasztorálok avatják kimondottan népi játékká. Nagyszerűen érvényesül általuk a paraliturgikus gondolat, amely a zeneszerző egyéni zenei anyagával „kibővítve” végül is koncertdarabbá válik. Merészgűnne tűnne például a „Ha felülök a szántódi halomra” kezdetű pasztorének — önmagában. S hogy mégis a legszervezesebben összefügg az egészszel, részben a népdalok természete, részben a „szövegkörnyezet” a magyarzófa. („Valának pedig pasztorok... kinn a mezőn...” stb.) Ez a titka annak is, hogy a Betlehemes minden részlete az egész kollektív hangulatába illik, amit

nem könnyű az előadásban kifejezésre juttatni. Ebben az esetben sikerült a „játék” természetének megértése a fölé- és mellérendeltség megkülönböztetés mellőzése (csak mellérendelés volt), a természetes népies hang (nem népi-eskedő!) megtalálása. A rendkívül igényes pasztorál előadása azáltal vált különlegessé, hogy az orgonaszólam mellett a szentélyből hangzott fel a trombita, valamint a három szólóhang (szoprán, alt) echó-szerű felelgetése az „Ez karácsony éjszakáján” kezdetű kári részben — a kórusról. (Mintha egy időre a barokkba léptünk volna vissza!)
A szólisták: Szemere Erzsébet, Mo-

hácsi Judit (szopránok), Bogdány Anna (alt), Keönch Boldizsár, Basky István (tenorok), Blaszó Sándor (basszus), változó teljesítményt nyújtottak. Kiemelkedett Keönch Boldizsár biztos intonálásával, csillogó hangjával, valamint Blaszó Sándor telt basszusával, bár ezúttal kissé színtelenül énekelt. Bánffy György színművész Károli Gáspár középkori „nyelvét beszélte” példaadó hangsúlyozással, tisztasággal. Az orgonán közreműködő Bor János pontosan látta el feladatát. A kórust és a zenekart Zimányi István biztos kézzel vezényelte.

TÓTH SÁNDOR

KÉPZŐMŰVÉSZET

BUDAPESTI KIÁLLÍTÁSOK

A Nemzeti Galéria 1975-ös kiállítási programja gyenge, összetakolt tárlattal kezdődött... A *Magyar tájak* című összeállítás mai — túlnyomórészt az alföldi (hódmezővásárhelyi, szolnoki és debreceni) iskolához tartozó — festőink táj- és városképeiből nyújtott válogatást, de ebben a válogatásban nem volt sok köszönet. Frank Frigyes, Kmetty János, Czöbel, Miháلتz Pál, Bartha László, Szántó Piroska, Ilosvai Varga vagy Gábor Marianne munkái hiányoztak a tárlatról, márpedig e művészek szerepeltetése nélkül nehéz (sőt lehetetlen) a kortársi magyar tájfestészetről hiteles képet adni... De persze az avantgarde mesterek munkáinak egy jelentős része (Bálint Endre: Mágikus éj-jel Szentendrén, Martyn Ferenc: Dunántúli tájak felett, Vaszkó Erzsébet: Máramarosi templom, Anna Margit: Sétalovaglás, Deim Pál: A szentendrei Fő tér stb.) is beletartozik a „magyar tájfestészet” fogalmába, hiszen nagy hiba lenne napjaink tájfestészetét Mihálik Dániel, Olgay Ferenc, Szlányi Lajos vagy Spányi Béla mai követőinek — Szalóky Sándornak s más kommersz-festőknek — működésére korlátozni.

Bernáth Aurélt — a két világháború közötti korszak kiváló tájfestőjét — is csupán egy színes grafika („Beckó vára”) képviselte a Galéria balsikerű tárlatán, amelyen nagyon kellett keresni a jó műveket, ilyenek azonban csak elvétve akadtak. (Az örvendetes kivételek közül elsősorban Berecz András „Komód” című enteriőrjét, a fiatal Dombly

Lajos „Csend” és „Partmente” című nagyon figyelemre méltó munkáit, Barcsay mester négy kisméretű, kiemelkedő értékű művét és Borsos Miklós „Naplemente”, valamint „Figura a Balaton partján” című tusfestményeit kell megemlítenünk.)

A hevenyszett kiállítással ütött csorbát — bízunk benne — átgondolt és színvonalas tárlatokkal fogja kiköszörlni a Nemzeti Galéria.

Sikuta Gusztáv — akinek mintegy harminc kisméretű festményéből januárban kiállítás nyílt a Helikon-galériában — nem tartozik a szélesebb körben ismert művészek közé, pedig már nem fiatal ember. Ötvenhat éves, a Képzőművészeti Főiskolát 1942-ben végezte el, Réti István és Szőnyi voltak a tanárai. 1949-es önálló tárlata óta csupán egy-két csoportkiállításon bukkantak fel a munkái, — főleg a szentendrei festők munkáit összegyűjtő tárlatokon.

Sikuta ugyanis (nem lakóhelyét, hanem művészetszemléleti igazodását tekintve) szentendrei festő; a szentendrei piktúrának ahhoz az ágához tartozik, amelyet Vajda Lajos, Korniss, Bálint Endre és Anna Margit nevével szoktak jelezni. Munkáiról az is leolvasható, hogy a külföldi mesterek közül Fernand Léger, még inkább azonban Jean Arp és Paul Klee a példaképei. (A művésznek Léger iránti tiszteletét a tárlat egyik képe már címével is kifejezi: „Léger emlékére”.)

A bemutatott művek egyik része nonfiguratív nyelvű (ilyen a két változatban is megfestett „Vidám formák”), képeinek többsége viszont szürrealisztikus. Ez utóbbi típusú munkáin jelleg-

zetes szentendrei motívumokat (város-háza, templomtorony, sírkő stb.) jelenít meg nem realizisztikusan, hanem komprimáltan, látomászerűen. Nem a valóság visszatükrözésére törekszik, szándéka a valóságnak — szimbólumok útján történő — újjáteremtése. E cél felé — mint *Mándy Iván* mondotta megnyitó beszédében — Sikuta Gusztáv „konok következetességgel” halad.

Sikuta maroknyi képének kiállítása fontos művészeti esemény volt; a művészeti életünkben sokáig éppen csak hogy megtúrt festő tárlata a régi latin mondás igazát bizonyította: „Sub pondere crescit palma”, „Teher alatt nő a pálma...”

A kiállítás nem egy darabjának („Lámpás fej”, „Szentendrei városháza”, „Egérkisasszony”, „Múlik az idő”, „Szentendrei sírkő”, „Vidám formák” I—II. stb.) múzeumi gyűjteményben lenne a helye.

A tárlatot *Ratkai Ida* rendezte; egyik-másik kép jobb minőségű keretet érdemelt volna.

Az 1939-ben született *Orvos András* egy teremre való festményét láthattuk az év elején a Fiatal Művészek Klubjában (Népköztársaság útja). Orvos — aki 1972-ben mutatkozott be önálló kiállítás formájában a Fényes Adolf-teremben — növényi motívumokból komponálja képeit. Fantáziáját különböző virágokról — rózsákról, szekfűszálakról, tulipánokról — készült színes fotók (névnap-születésnap üdvözlőkártyákon közölt felvételek) hozzák mozgásba; e fotókból kiemel, kimetsz egy-egy rész-

letet, s e szegmentumokból nagyméretű, igen élénk (olykor egyenesen harsány) színvilágú festményt hoz létre.

Orvos az Iparművészeti Főiskolán szerzett diplomát (eredetileg textiltervezőnek készült), így nem volt növénydeke a Képzőművészeti Főiskola tanárának, *Barcsay Jenő*nek. De az Orvosképek gondos, tiszta, gusztusos faktúrája higgadt, fegyelmezett, tudatos festésmódja *Barcsay* felfogásával áll összhangban: „Az anyaggal szépen kell bánni, szépen kell festeni... Ne traktáljuk a felületet túlságosan, bizonyos mértéktartással alkalmazzuk a festőszereket... A kép minden négyzetcentiméterére festőileg meg legyen oldva...” (*Barcsay* beszélgetése *Székely Zoltán* műtörténész-szel; megjelent a „Művészettörténeti tanulmányok” című kötetben, 1960-ban.)

Orvos legközelebbi rokona az amerikai *Roy Lichtenstein*, a pop-art („popular art”) neves képviselője; *Lichtenstein* népszerű képregények (comics-ok) kockáit nagyítja fel festményekké, Orvos képeslevezelőlapok színes virágait... De a szürrealistáktól is tanult (a domborodó szirmok gyakran erotikus képzeteket keltenek...) és a geometrikus absztrakciótól is: festményein a növényi formákat szívesen kapcsolja össze síkmértani idomokkal: körökkel, sokszögekkel, téglalapokkal. Nem mindennapi képességeit bizonyítja, hogy a szürrealizmusból, a pop-artból és a konstruktivizmusból — ezekből az igen különböző, sőt ellentétes stílusirányzatokból — **egyeses és egyéni** formanyelvet tudott kialakítani.

Tájékoztató

A GONDOLAT KIADÓ újdonságai közül jelentős vállalkozás az *Uránia Allatvilág* után az *Uránia Növényvilág* c. sorozat megindítása, melynek első kötete a magasabbrendű növényekkel ismerteti meg a természet szépségei iránt fogékony olvasót. A Gondolkodók-sorozat újabb kötete *Wilhelm Dilthey* munkájának (A történelmi világ építése a szellemtudományokban) reprezentatív válogatását tartalmazza, melynek középpontjában a megértés történelmiségének vizsgálata áll, mivel — mint írja — „a szellemtudományok legvégső és legbonyolultabb problémája a történelem”. A Nobel-díjas svéd közgazdász, *Gunnar Myrdal* könyve (Korunk kihívása: a világszegénység) a százmilliók élet-halál problémáját jelentő gondról, a gazdasági-társadalmi elnyomóról és

kiszolgáltatottságról ad óriási tényanyag és tudományos információ felsorakoztatásával megdöbbentő képet. Az éhező kontinensek, a fejletlen és fejlődésben lévő országok megsegítésére ajánlott szegénység elleni világprogramja — ha sok tekintetben vitatható is — tiszteletre méltó és tanulságos javaslat.

Thurzó Gábor „Hét színjáték”-át a Magvető jelentette meg. A kötetbe gyűjtött színdarabok, olvasmányoknak is érdekesítőek, ha természetszerűleg nem is tudják visszaadni a színpadi játék eleven varázsát. A művek egymásutánja meggyőző bennünket arról, hogy a szerzőt tulajdonképpen minden művében a végtelen szituációk, a választás lehetőségének kérdései érdeklik, ezekre keres választ a kitűnő dialógusok s a drámai összeütközések segítségével.